

בס"ד

קונטרס

שש מצות תמידיות

זאב שלמה ב"ר זכריה ליב קריינס

יוהנסבורג

מרחשון תשס"ח

בענין שש מצוות תמידיות

(א) שיטת החיי אדם

כתב החיי אדם (כלל א' א') 'מצות עשה מן התורה שיהיה אדם דבק תמיד במחשבתו בהקב"ה כדכתיב 'את ה' ... ובו תדבק' (דברים י" כ') וכי אפשר לאדם שיהיה דבוק בהקב"ה, אלא ר"ל שידבק תמיד מחשבתו בו שנא' 'שויתי ה' לנגדי תמיד' עכ"ל. ומקורו מספר החרדים במצוות עשה מן התורה התלויות בלב וכן העתיק בעל החיי אדם עצמו בקיצור חרדים שחיבר (א' ו').

והנה עיקר חידושו של החיי אדם הוא שמצות 'בו תדבק' היא המקור בתורה לדברי הרמ"א בתחילת הש"ע 'שויתי ה' לנגדי תמיד' (תהילים טז, ח) הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלהים, כי אין ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו, כשיבתו ותנועותיו ועסקיו והוא לפני מלך גדול, ולא דבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו, כדבורו במושב המלך. כ"ש כשישים האדם אל לבו שהמלך הגדול הקב"ה, אשר מלא כל הארץ כבודו, עומד עליו ורואה במעשיו' עכ"ל. וטעמו הוא שפסוק 'שויתי' הוא מדברי קבלה ודברי תורה מדברי קבלה לא ילפינו. ולכן הוסיף והקדים שהכל נעוץ במצות 'בו תדבק'.

(ב) להדבק בתלמידי חכמים

והנה יש לשאול מאין שאב החרדים שיטתו שהרי בבבלי (כתובות קי"א:) דרשו 'כיוצא בדבר אתה אומר: (דברים ל') לאהבה את ה' אלהיך ולדבקה בו - וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה? אלא, כל המשיא בתו לתלמיד חכם, והעושה פרקמטיא לתלמידי חכמים, והמהנה תלמידי חכמים מנכסיו, מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה' עכ"ל. וכעין זה בספרי (דברים פ"ט מט ד"ה ולדבקה בו) 'וכי היאך אפשר לו לאדם לעלות למרום ולדבק באש והלא כבר נאמר (דברים ד כד) כי ה' אלהיך אש אוכלת הוא ואומר (דניאל ז ט) כרסיה שביבין דינור אלא הדבק בחכמים ובתלמידיהם' עכ"ל. וכן הוא בתנחומא (מטות א') מן הפסוק 'ובו תדבק' שציטט החיי אדם בעצמו. והחרדים כתב שנכלל מצות הדביקות בת"ח במצות הדביקות במחשבה אבל לא הביא מקור לדבריו אלה.

וכן נפסק ברמב"ם בספר המצוות (עשה ו') 'זחמצוה השישית היא שצונו להדבק עם החכמים ולהתייחד עמם ולהתמיד בישיבתם ולהשתתף עמם בכל אופן מאופני החברה במאכל ובמשתה ובעסק כדי שיגיע לנו בזה להדמות במעשיהם ולהאמין הדעות האמתיות מדבריהם והוא אמרו יתעלה (עקב י) ובו תדבק. וכבר נכפל זה הצווי גם כן ואמר (ס"פ עקב) ולדבקה בו ובא הפירוש ולדבקה בו הדבק בחכמים ותלמידיהם וזה לשון ספרי' עכ"ל. וכן הוא במשנה תורה (דעות ו' ב') ובחינוך (תל"ד) ועוד ראשונים. ולא מצאתי מקור מפורש בחז"ל לדרשת החרדים והחיי אדם. ומה שבספרי הנ"ל בהמשך אמרו 'דורשי הגדות אומרים רצונך להכיר את מי שאמר והיה העולם למוד הגדה שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם ומדבק בדרכיו' עכ"ל, זה לענין ההליכה בדרכיו ית', והוא ענין אחר מחיוב דיבוק מחשבתו בקב"ה תמיד.

(ג) שיטת הרמב"ן

אבל נראה שמקורו מדברי הרמב"ן (דברים יא' כב') ולכן חייבים אנו להביא דבריו בהרחבה:

ולדבקה בו - אמר ר"א בסוף, והוא סוד גדול. ואין הסוד מטעם המקום הזה. אולי יאמר לאהבה את ה' ללכת בכל דרכיו עד שתהיו ראויים לדבקה בו בסוף. ונאמר ביהושע (כג ז ח) ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום ולא תשתחוו להם כי אם בה' אלהיכם תדבקו כאשר עשיתם עד היום הזה, אם כן היא אוהרה מאזהרות ע"ו, שלא תפרד מחשבתו מן השם אל אלהים אחרים, שלא יחשוב שיהיה בע"ו שום עיקר אלא הכל אפס ואין. והנה זה כמו שאמר עוד (להלן יג ה) ואותו תעבודו ובו תדבקון, והכוונה להזהיר שלא יעבוד השם וזולתו אלא לה' לבדו יעבוד בלבד ובמעשיו:

ויתכן שתכלול הדביקה לומר שתהיה זוכר השם ואהבתו תמיד לא תפרד מחשבתך ממנו בלכתך בדרך ובשכבך ובקומך, עד שיהיו דבריו עם בני אדם בפיו ובלשונו, ולבו איננו עמהם, אבל הוא לפני ה'. ויתכן באנשי המעלה הזאת שתהיה נפשם גם בחייהם צרורה בצרור החיים, כי הם בעצמם מעון לשכינה, כאשר רמז בעל ספר הכוזרי. וכבר הזכרתי מזה בפרשת העריות (ויקרא יח ד):

ונראה כוונתו שמצוות הדביקה היא מן המצוות הכלליות כי כוללת היא הפרישה מע"ו במעשה ובמחשבה וגם כוללת החיוב לדבק בת"ח כדי ללמוד ממעשיהם ולימוד אגדתא. ושיא הדביקות הוא לדבק מחשבתו וכוונתו בה' בכל עת כאנשי מעלה שתיאר הכוזרי. ואם כן הדרשות אינן חולקות זו על זו. אולי זה כוונת החינוך שהעתיק את לשון הרמב"ם בספר המצוות הנ"ל והוסיף מדיליה זעוד דרשו בספרי, ולדבקה בו, למוד דברי אגדה, שמתוך כך אתה מכיר מי שאמר והיה העולם עכ"ל. הרי שסובר שאין דרשות הספרי חולקות זו על זו שהכל בכלל הדביקה וכנ"ל

וכן הוא בפירושו בהשגת הרמב"ן למצוה ז' שהביא מגמ' תמורה (ג: לפי גרסתו, אבל עיין רש"י שם) שעיקר דרשת ז'בו תדבק' היא לתת רשות לישבע לקיים מצוה, ודלא כרמב"ם שכתב שעיקרו למצוה להדבק עם החכמים. ובסופו אמר בהדיא שכל עניני דביקה שהזכיר הם בכלל מצוה אחת:

והנראה אלי כי הכתוב הזה ובו תדבק מצוה שנשבע בשמו לקיים מצותיו ית' ולהזהיר מן העבירות אמר את י"י אלהיך תירא בכל ענייך היראה והפחד ושלא תזכור שמו לבטלה ואותו תעבוד בעשיית המצות ובו תדבק שתדבק נפשך אל מצותיו ואל עבודתו ותזדו אותה אליו בשבועות ואסורים לקיים הפצו ויש לך רשות להשבע בשמו לקיים כל דבר. וכפל עוד מצוה בענין הדביקה אמר (סוף פרשת עקב) לאהבה את י"י אלהיכם ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו. וממנו דרשו בספרי הדבק בחכמים ובתלמידיהם. ועוד אמרו שם למוד דברי הגדה שמתוך הגדה אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם ומתדבק בדרכיו. והכלל שירצו בדבקות הזו שיתחבר לחכמים וילמוד החכמות המועילות לאהבה את השם ית' וללכת בדרכיו. ואע"פ שהמדרשים חלוקים בשני הפסוקים האלו לא נמנה ובו תדבק מצוה אחת ולדבקה בו מצוה אחרת אבל נמנה מצוה אחת להדבק בו יתב' בכל מיני הדביקה.

ומה שחילק הרמב"ן בין עיקר הדרשה דנשבעין לקיים המצוה לשאר עניני הדביקה היוצאים מן הפסוק ד'בו תדבק' נראה לי שכוונתו שלענין נשבעין לקיים המצוה, הדרשה היא היתר הלכתי גמור שבלי הדרשה הזאת היינו אוסרים לישבע, אבל שאר הדברים כמו לימוד אגדתא ודביקות המחשבה והדבק עם החכמים, אין לומר על מעשה אחד במיוחד שאם לא מקיימים אותו ביטל מצוה. למשל לא יסכים עם מה שכתב החינוך (שם), העומד בשיטת הרמב"ם, זעובר על זה ואינו מתחבר עמהם וקובע בלבו אהבתם ומשתדל בטובם ותועלתם בעתים שיש סיפק בידו לעשות כן, מבטל עשה זה עכ"ל. אלא כל מה שעושה להדבק עם החכמים הוא דבר גדול ונכלל ברצון הבורא אבל אם לא השתדל לא ביטל שום עשה.

(ד) שיטת היראים

וכיוצא בזה יש לנו לפרש את שיטת היראים שכתב 'להדבק לשם: צוה הקב"ה שידבק האדם בדרכי המקום דכתיב (דברים י' כ') את ה' אלהיך תירא אותו תעבוד ובו תדבק.... ותניא בסוטה פ"א (י"ד א') וכי אפשר לו לאדם לידבק בשכינה... אלא הדבק בדרכי המקום מה הוא ב"ה מבקר חולים אף אתה בקר חולים וכו' והדבק בחכמים ותלמידיהם ואע"פ שבכל מצוה ומצוה נאמר עשה במקומה הוסיף לך הכתוב כאן מצוה אחת' עכ"ל. הרי שסובר שמצוה זו כוללת ההליכה בדרכיו עם הדבק בחכמים. (איברא דבסוטה (שם) אנו גורסים דרשה אחרת על הפסוק 'אתרי ה'...תלכו'. וצ"ע)

(ה) יישוב לשיטת החיי אדם

ולפי זה אין שום סיבה לומר שהרמב"ם שחולק וכותב שעיקר הדרשה בא להדבק בחכמים לא יסכים שכל מיני דביקה נכללים במצוה. וכמו שהבאתי לעיל שהחינוך, העומד בשיטת הרמב"ם, הוסיף מדיליה 'עוד דרשו בספרי, ולדבקה בו, למוד דברי אגדה, שמתוך כך אתה מכיר מי שאמר והיה העולם' עכ"ל. ולכן יש לומר שבצדק לא נמנע החיי אדם מלכתוב שיטת הרמב"ם בסתם בלי חולק. אף על פי שרוב מוני המצוות לא הזכירה.

(ו) בכל דרכיך דעהו

ועל מה שכתב הרמ"א 'הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר חולכים לפני האלהים' ציין הגר"א (ביאור הגר"א אורח חיים סימן א סעיף א) 'כלל גדול בתורה כמ"ש בברכות ס"ג א' דרש בר קפרא: איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה - (משלי ג') בכל דרכיך דעהו והוא ישר ארחתך'. ופירש החיי אדם שגם כלל גדול זה נובע ממצות 'זבו תדבק'. כי כתב (שם) וכשידבק האדם מחשתבו בה' יתברך שמו בוודאי יהיו כל מעשיו לשם שמים כדכתיב 'בכל דרכיך דעהו'...שאפילו דברים של רשות כגון האכילה והשתיה...וכל צרכי גופך יהיו כולם לעבודת בוראך או לדבר הגורם עבודתו... עכ"ל. והוי 'פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה' כי 'מי שנוהג כן עובד את בוראו תמיד' כמו שמפורש כל זה בטור וש"ע (או"ח רל"א) בשם הרבינו יונה.

(ז) חיובן תמיד כיצד?

והנה בהמשך דבריו כתב החיי אדם שיכול לדבק מחשתבו במצות התלויות בלב אף לפני ברכת התורה. וכתב זה אף לשיטת הגר"א שחייב ברכת התורה אף על ההרהור (עייני חיי אדם כלל ט' ובנשמת אדם שם). וכתב שאלו המצות התלויות בלב (המנויות בהקדמת ספר החינוך) 'חיובן תמיד', ולא יפסקו מהאדם אפילו רגע אחד, וכל זמן וכל רגע שיחשוב בהם קיים מצות עשה שאין קצבה למתן שכר של מצות. עכ"ל.

ויש להבין מה כוונתו. כי ממה שכתב 'ולא יפסקו מהאדם אפילו רגע אחד' ברור מילל שקיום מצות אלו הם באופן שאין צריכים לחשוב בהם במפורש, רק שיהיו קבועים בו ולא יפסק ממנו. ובאמת כן מורים דברי הספר החינוך עצמם לגבי מצות האמונה (מצוה כח) 'וענין ההאמנה הוא, שיקבע בנפשו שהאמת כן. ושאי אפשר חילוף זה בשום פנים. ואם יושאל עליו ישיב לכל שואל שזה יאמין לבו, ולא יודה בחילוף זה אפילו יאמרו להרגו, שכל זה מחויב וקבוע האמת הלב כשמוציא הדבר מן הכח אל הפועל, רצוני לומר כשמקיים בדבריו פיו מה שלבו גומר' עכ"ל. ר"ל שעיקר המצוה היא הקביעות בלב,

וכשיושאל על אמונתו וישיב הרי רק החזיק אמונת הלב הקיים כבר בלי שיחשוב בו תמיד. ובהמשך כתב החינוך (שם) זאם יזכה לעלות במעלות החכמה, ולבבו יבין ובעיניו יראה במופת נחתך שהאמונה הזאת שהאמין אמת וברור אי אפשר להיות דבר בלתי זה, אז יקיים מצות עשה זו מצוה מן המובחר'. וזה מורה שהמחשבה בפועל היא רק מצוה מן המובחר ועיקר המצוה מתקיים גם בלי זה.

אבל בהמשך דברי החיי אדם כתב ז'כל זמן וכל רגע שיחשוב בהם קיים מצות עשה שאין קצבה למתן שכר של מצוות' שמשמע שמקיימים אותן רק כשחושב בהם בפועל, ודלא כספר החינוך הנ"ל שממנו שאב שיטתו. וכן העתיק החפץ חיים (ביאור הלכה א' א') וצ"ע.

גם, בלי הסתירה הזאת, קשה לקבל שחייבים לחשוב בפועל על דברים אלו כדי לקיימם כי תורה מה תהי עליה. כי בלימוד התורה צריכים להעמיק במחשבות הגנב ומיגו הרמאי כמו שהאריך בספר נפש החיים (שער ד'), ובאותה השעה אי אפשר לחשוב בעינינו אמונה בפועל. וגם לפי זה אין מקום לתפילה ודרך ארץ.

(ח) שני יישובים

ושמעתי לפרש שבאמת סובר שמתקיימות המצוות האלו רק כשחושב בהם בפועל. ואין הכי נמי כשעוסק בת"ת פטור מלחשוב במצוות אלו כי העוסק במצוה פטור מן המצוה. ומה שדייקנו ממה שכתב החינוך זאם יזכה לעלות במעלות החכמה, ולבבו יבין ובעיניו יראה במופת נחתך שהאמונה הזאת שהאמין אמת וברור... אז יקיים מצות עשה זו מצוה מן המובחר'. שזה מורה שהמחשבה בפועל היא רק מצוה מן המובחר, יכולים לפרש כי כוונתו לחדש ענין אחר לגמרי שחייבים לחזק האמונה בראיות ומופתים כשיטת הרמב"ם וחובות הלבבות הידוע.

וקשה לי לקבל פירוש זה כי נמצא שאין מצוות אלו תמידיות יותר בשאר מצוות שלפי החינוך נוהגות בכל זמן. ולמשל ת"ת (שם מצוה תי"ט) שחייבים לעסוק בה בכל עת הפנאי כשאינו עוסק במצוה אחרת ואעפ"כ אינה נחשבת למצוה תמידית. ולפי הפירוש הנ"ל גם מצוות התמידיות חייבים בהם רק כשאינו עוסק במחשבת ת"ת או במחשבת מצוה אחרת.

וגם אם נסבור שכוונת החינוך הוא לחדש שחייבים לחזק האמונה בראיות ומופתים, עדיין יכולים לדייק שכל העמקה במחשבת המצוות התלויות בלב הוא רק מצוה מן המובחר ולא שנא אם העמקה היא בראיות ומופתים או העמקה באמונה פשוטה.

גם בשלמא החמש מצוות תמידיות שהן מצוות עשה, אבל איך נפרש חיוב לחשוב בפועל תמיד על הלאו ד'לא תתורו' שחיובו לפי החינוך (מצוה שפ"ז) הוא שנמנענו שלא ניחד מחשבותינו לחשוב בדעות שהם היפך הדעת שהתורה בנויה עליו לפי שאפשר לבוא מתוך כך למינות, אלא אם יעלה על לבו רוח לחשוב באותן דעות הרעים יקצר מחשבתו בהם וישנה לחשוב בדרכי התורה האמתיים והטובים. וכמו כן שלא ירדוף האדם אחר מראה עיניו עכ"ל

לכן נראה לי שצריך לדקדק במה שהוסיף החיי אדם בסוף דבריו 'קיים מצות עשה שאין קצבה למתן שכר של מצוות' שהתכוון לחדגיש השכר הגדול של המצוה מן המובחר שהזכיר החינוך, כדי להלחיב אותנו ולתאר עד היכן הדברים מגיעים. ולעולם לא חשב לסתור ריש דבריו וגם לחלוק על דברי החינוך הנ"ל, שהם המקור היחיד לשיטתו.

ולעולם יסבור שמתקיימות המצוות האלו כשקבועות. הן בלבו בלי שיחשוב בהם בפועל. ומפני זה הן נקראות תמידיות בצדק כי 'לא יפסקו מהאדם אפילו רגע אחד' ואפילו כשהוא בלבו בלבו בפועל על דברים אחרים אין זה הפסק. וזה נראה לי כוונת החינוך (לפי שתי הגרסאות שם מצוה כ"ה) 'זאת מן המצוות שאין להם זמן ידוע, שכל ימי האדם חייב להיות להיות (להיות) במחשבה זו' עכ"ל.

וכל זה לכאורה מפורש בדעת החינוך במצוה דיראת ה' (מצוה תל"ב) 'זאת אחת מן המצוות התמידיות על האדם שלא יפסק חיובן מעל האדם לעולם אפילו רגע אחד, ומי שבא דבר עבירה לידו חייב להעיר רוחו ולתת אל לבו באותו הפרק שהשם ברוך הוא משגיח בכל מעשה בני אדם וישיב להם נקם כפי רוע המעשה. ועובר על זה ולא שת לבו בכך באותן שעות, ביטל עשה זה, שזו היא שעת קיום עשה זה בכיוון. ואולם כל ימי האדם וכל עתותיו בכלל המצוה לעמוד זריז ונזכר עליה' עכ"ל. הרי שהוא בכלל המצוה אם קבוע היראה בלבו אף אם אינו חושב על היראה בפירוש אלא בשעת הנסיון.

ט) מעלת הצדיקים

והנה כתב החפץ חיים (ביאור הלכה א' א') 'זהררצה לקיים 'שויתי' כראוי יודרו לקיים מה שנכתוב בשם ספר החינוך... שש מצוות חיובן תמידיות... עכ"ל. ולכאורה אם נחשוב 'שויתי' למצוה, אם כן הו' שבע מצוות תמידיות וצ"ע כוונתו. אלא שבזה יש לומר בקל שמצוות 'שויתי' הו' מדברי קבלה ואינה מן המניין.

אבל אין לתרץ הכי בדברי החיי אדם (כלל א' ה') שכתב שאם מקיים שש מצוות אלו ממילא מקיים מצוה ד'בו תדבק' שהיא דאורייתא וכנ"ל. ועליו שפיר יש להקשות שאם כן יש שבע מצוות תמידיות.

אבל נראה לי שמצוות 'בו תדבק' הו' מצוה רק אם מדבק מחשבתו בפועל ואם כן לפי דברינו אינה ממצוות התמידיות. ואף שכתב החיי אדם שמצוות 'בו תדבק' היא מקור בתורה לדברי הרמ"א בתחילת הש"ע 'שויתי ה' לנגדי תמיד' (תהילים טז, ח) הרי בסוף דברי הרמ"א בירר שהוא 'מעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלהים' ולא מעלת שאר אדם. רק שכל אדם יש לו מצוה לדבק מחשבתו בו ית' ככל האפשר ולשאוף למעלת הצדיקים שמקיימים את המצוה הזאת תמיד. אבל הגדר של מצוות תמידיות הוא שהם קבועים בלבו תמיד בלי שיחשוב בהם בפירוש.